

Hyvä elämä maaseutukunnissa – osallisuuden ja yhteiskehittämisen avaamia näköaloja kestävään hyvinvointiin ja kuntien älykkääseen sopeutumiseen

Mari Kattilakoski, Kaisa Kervinen,
Virpi Harilahti-Juola & Päivi Kurikka

Tiivistelmä

Tarvetta hyvinvointikäsitteen päivittämiseen sekä hyvinvointia ja elinvoimaa koskevien mittareiden kehittämiseen on tunnustettu laajalti. Ennen kaikkea tähän haastaa kestävä kehityksen tavoitteet, mutta myös hyvinvointitutkijat, jotka peräänkuuluttavat kansalaisten vahvempaa osallisuutta hyvinvointia koskevan tiedon tuottamisessa ja hyvinvointikäsitteen uudelleen jäsentämisessä.

Tarkastelemme artikkelissa, mistä hyvän elämän koetaan muodostuvan ja kuinka koettu hyvinvointi jäsentyy suhteessa kestävä hyvinvoinnin paradigmaan. Analysoimme myös kansalaisten näkemyksiä kuntien pito- ja vetovoimatekijöistä ja kuinka nämä haastavat tulevaisuuden kuntien elinvoimatyötä. Tutkimuksen aineisto on kerätty Posiolta, Ilomantsista, Viitasaarelta, Karviasta ja Tammelasta soveltaen osallistavan toimintatutkimuksen lähestymistapaa.

Tutkimus osoittaa kuinka osallisuus, jaettu asiantuntijuus ja yhteistoiminnallinen tiedontuotanto jäsentävät hyvinvointia ja elinvoimaa nykyistä moniulotteisemmin, ja että kansalaisten näkemykset hyvästä elämästä kytkeytyvät luontevasti osaksi kestävä kehityksen paradigmaa. Tutkimus avaa uusia näköaloja niin hyvinvointi- ja elinvoimaindikaattoreiden kehittämiseen kuin myös älykästä sopeutumista koskevaan keskusteluun.

Avainsanat:

osallisuus, kestävä hyvinvointi, elinvoima, älykäs sopeutuminen, osallistava toimintatutkimus

Abstract

The need to update the concept of well-being and to develop measures of well-being and vitality has been widely recognized. Above all, this is challenged by the goals of sustainable development, but also by well-being researchers who demand stronger participation of citizens in producing knowledge about well-being and restructuring the concept of well-being.

In the article, we examine what a good life is perceived to consist of and how perceived well-being is structured in relation to the paradigm of sustainable well-being. We also analyze citizens' views on the holding and attraction factors of municipalities and how these will challenge the vitality work of municipalities in the future. The research data is collected from Posio, Ilomantsi, Viitasaari, Karvia and Tammela, applying the participatory action research approach.

The study shows how participation, shared expertise and cooperative knowledge production structure well-being and vitality in a more multidimensional way than at present, and that citizens' views on a good life are naturally connected to the paradigm of sustainable development. The research offers new perspectives for the development of well-being and vitality indicators, as well as for the discussion about smart shrinking.

Keywords:

participation, sustainable welfare, vitality, smart shrinking, participatory action research

Johdanto

Niin tutkijoiden kuin kansalaisyhteiskunnan ja politiikan toimijoiden suunnalta on tunnistettu enenevässä määrin tarve hyvinvointikäsitteiden päivittämiseen sekä hyvinvointia ja elinvoimaa koskevien mittareiden kehittämiseen (Salonen & Joutsenvirta 2018; Gough 2017; Särkelä ym. 2014; Stiglitz ym. 2009). Ennen kaikkea tähän haastaa sitoutuminen kestäväen kehityksen tavoitteisiin, mutta myös hyvinvointitutkijat, jotka peräänkuuluttavat koetun hyvinvoinnin vahvempaa huomioimista yhteiskunnallisen kehityksen mittarina (esim. Martela & Ahokas 2021; Veenhoven 2002) ja kansalaisten vahvempaa osallisuutta hyvinvointia koskevan tiedon tuottamisessa ja hyvinvointikäsitteiden uudelleen jäsentämisessä (Kattilakoski & Rantamäki 2020; Kattilakoski & Sireni 2020; Kainulainen 2014).

Yhteiskunnallisen kehityksen mittareiden uudistamiselle on osoitettu myös vahvaa poliittista tahtotilaa (Simpura 2012; Stiglitz ym. 2009). Tähän ovat vaikuttaneet paitsi kansakuntien sitoumukset kestäväen kehitykseen (United Nations 2015; Suomi, jonka haluam-

me... 2016), myös lisääntynyt tyytymättömyys talousindikaattoreiden hallitavuuteen ja hyvinvoinnin epäsuoraan mittaamiseen. Poliittiselle agendalle onkin noussut yhä vahvemmin pyrkimys hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen kehityksen kokonaisvaltaisempaan arviointiin, jossa huomioidaan sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyuden muodostama kokonaisuus eli niin sanottu kokonaiskestävyys (Hoffrén & Rättö 2011; Simpura 2009). Myös kansalaisyhteiskunnan toimijat kuten sosiaali- ja terveystieteiden valtakunnallinen kattojärjestö SOSTE ovat haastaneet pohtimaan hyvinvoinnin ja talouden keskinäistä suhdetta uudella tavoin hyvinvointitalous käsitteen alla (Särkelä ym. 2014). Kestäväen hyvinvoinnin tutkijat (esim. Hirvilampi 2020; O'Neill ym. 2018; Gough 2015; Helne & Hirvilampi 2015; Koch & Fritz 2014) ovat niin ikään peräänkuuluttaneet politiikalle uutta suuntaa hyvinvointivaltion luotsaamiseksi ympäristön kantokyvyn rajoihin. Voidaankin sanoa, että käsitykset hyvinvoinnista ja näkemykset tarvittavasta hyvinvointitiedosta ovat monella tapaa murroksessa.

Uusia näköaloja hyvän elämän ja alueiden elinvoiman tarkasteluun haastaa etsimään

myös väestökehityksen muutokset. Väestön ikääntyminen ja väheneminen ovat herätelleet ja pakottaneet erityisesti maaseutukuntia etsimään uusia näköaloja ja kehittämisen polkuja tulevaisuuteen. Enenevässä määrin on ryhdytty puhumaan älykkäästä sopeutumisesta (*Smart Shrinking*), jolla viitataan sen hyväksymiseen, ettei kaikkien alueiden ole realistista tähdätä jatkuvaan kasvuun, ja tätä vasten kuntien kykyyn sopeutua muutokseen ja hallita sitä (Kahila ym. 2022; Syssner & Meijer 2020). Lähestymistapa haastaa perinteistä vahvasti väestö- ja talouskasvuun keskittyvää tulkintaa alueiden elinvoimasta (Salmivuori 2022) ja pyrkii hahmottamaan uusia ajattelu- ja toimintamalleja kuntien kehittämiseen ja uudistumiseen. Kyse on ennen kaikkea uusien näköalojen ja ratkaisujen etsimisestä tilanteessa, jossa korostuvat sosiaalisen kestävyuden kysymykset taloudellisen ja ekologisen kestävyuden kehityksessä. Väestöään menettävissä ja ikääntyvissä kunnissa sosiaalisen kestävyuden kysymyksiä korostuvat asukkaiden mahdollisuudet saada tarvittavia ja riittäviä peruspalveluja, mahdollisuudet työhön ja toimeentuloon, sujuvaan ja turvalliseen arkeen, osallisuuteen ja vaikuttamiseen sekä mahdollisuudet elää omannäköistä elämää (Pohjola & Särkelä 2018; Matthies ym. 2011). Älykkään sopeutumisen käsite on vielä jäsentymätön ja monella tapaa määrittelykamppailun alla. Artikkelimme pyrkii omalta osaltaan tuottamaan tietopohjaa ja näkökulmia älykästä sopeutumista koskevaan keskusteluun ja määrittelyyn erityisesti osallisuuden ja yhteiskehittämisen menetelmin.

Artikkelimme pohjautuu KestäväMaaseutu tutkimus- ja kehittämishankkeeseen, jota toteutimme vuosina 2019–2022 viiden kunnan alueella eri puolilla Suomea. Soveltaen osallistavan toimintatutkimuksen lähestymistapaa olemme tuottaneet asukas- ja yhteisölähtöistä tietoa siitä

- 1) *mistä hyvän elämän koetaan muodostuvan ja kuinka koettu hyvinvointi jäsentyy suhteessa kestävästä hyvinvoinnin viitekehikseen, sekä*

- 2) *kuinka asukkaiden näkemykset kuntien pito- ja vetovoimatekijöistä haastavat tulevaisuuden kuntien elinvoimatyötä.*

Pyrimme artikkelillamme avaamaan keskustelua osallistavien menetelmien ja maaseutukontekstin avaamista näköaloista hyvinvointi- ja elinvoimakäsitysten päivittämiseen, kuin myös kansallisten hyvinvointi- ja elinvoimaindikaattoreiden kehittämiseen. Tutkimus kiinnittyy hyvinvointitutkimuksen perinteeseen tutkimuksella ollen vahva yhteys myös osallisuus- ja toimintatutkimuksen kenttään. Tutkimusmenetelminä ovat dialogiin ja yhteiskehittämisen prosesseihin kiinnittyvät lähestymistavat. Tutkimus rakentaa yhteyksiä ja empiiristä tutkimusta erityisesti viime vuosina vahvistuneisiin kestävästä hyvinvoinnin ja älykkään sopeutumisen paradigmoihin.

Kestävä hyvinvointi ja sen yhteydet osallisuuteen ja elinvoimaan

Hyvinvointia ja elinvoimaa koskevaa keskustelua käydään usein määrittelemättä tarkemmin, mistä oikein lopulta puhumme, kun puhumme hyvinvoinnista ja elinvoimasta. Tai kuten kuntien hyvinvointikertomuksissa, asukkaiden hyvinvointia seurataan ennemminkin käänteisesti tarkastelemalla pahoinvointia, huono-osaisuutta ja palvelujen käyttöastetta. Omassa tutkimussessamme olemme keränneet kokemuksellista tietoa itse hyvinvoinnin osa-alueista ja analysoineet tätä suhteessa kestävästä kehityksen paradigmaan, erityisesti kestävästä hyvinvoinnin teoriaan (Helne & Hirvilampi 2021; 2015).

Kestävästä hyvinvoinnin teoria pohjautuu relationaaliseen ja holistiseen hyvinvointikäsitykseen. Kestävästä hyvinvoinnin perustana on ymmärrys siitä, että ihmisen hyvinvointi on viime kädessä riippuvainen luonnon ja ekosysteemien hyvinvoinnista eli ekologisesta kestävydestä. Teoria kattaa sekä elintasoon että elämänlaatuun kytkeytyvät tarpeet ja korostaa hyvinvoinnin tavoittelun asettamista kohtuuden ja ekologisen kestävyuden rajoihin (ks. myös Gough 2017; Matthies & Närhi 2017). Kestävästä hyvinvoinnin teoria pohjautuu sosiologi Erik Allardtin (1976)

esittämään hyvinvoinnin *having-loving-being* jäsenyykseen, jota kestävyystutkijat Helne ja Hirvilampi (2021, 47–54; 2015) ovat sittemmin täydentäneet *doing*-ulottuvuudella. Kestävä hyvinvointi määrittyy näin kokonaisuutena, johon kuuluu kohtuullinen elintaso (*having*), merkitykselliset suhteet (*loving*), mahdollisuus itsensä toteuttamiseen (*being*) sekä mielekäs ja vastuullinen toiminta (*doing*).

Kestävän hyvinvoinnin tutkija Arto O. Salonen on korostanut, että hyvinvoinnin tarkastelun painopistettä tulisi suunnata materiaalsen vaurauden (elintason) sijaan enemmän elämän juonen ja laadullisten kriteereiden tarkasteluun (elämänlaatu). Salonen on esittänyt yhdessä tutkija Joutsenvirran kanssa (2018, ks. myös Joutsenvirta & Salonen 2020, 70) kiinnostavan jälkimateriaalisille arvoille rakentuvan vauraus- ja sivistyskäsitteen, jossa hyvinvoinnin mittana

on aineellisen ja kulutuskeskeisen elämäntavan sijaan elämäkeskeisyys ja merkitykselliseksi koettu elämä. Uudessa hyvinvointikäsitteessä taloutta ohjaavana toimintaperiaatteena on kilpailun ja voiton maksimoinnin sijaan yhteistyö ja luottamukseen perustuvat arvoverkostot. (ks. Taulukko 1.) Kyse on ekososiaaliselle sivistykselle rakentuvasta hyvinvointikäsitteestä eli ymmärryksestä ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen välisistä keskinäisriippuvuuksista ja maailman hierarkiasta. Tällöin keskeistä on ymmärtää ekologisten kysymysten ensisijaisuus elämän ylläpitämiseksi, se että ihmisoikeudet ovat luovuttamattomia, ja että talouden tehtävänä on ennen kaikkea huolehtia, että maapallon rajalliset resurssit jaetaan mahdollisimman tehokkaasti ja varmistetaan kaikkien ihmisten perustarpeiden tyydyttyminen (Salonen & Bardy 2015).

Taulukko 1. Vauraus ja sivistys materiaalsien ja jälkimateriaalsien arvojen mukaan ohjautuvissa yhteiskunnissa (Salonen & Joutsenvirta 2018).

	VANHA HYVINVOINTIKÄSITYS: ELINTASON PARANTAMINEN (teollinen yhteiskunta)	UUSI HYVINVOINTIKÄSITYS: ELÄMÄNLAADUN PARANTAMINEN (jälkiteollinen yhteiskunta)
Hyvinvoinnin mitta	aineellinen, kulutuskeskeinen	aineeton, ihmis- ja elämäkeskeinen
Ihmisen rooli yhteiskunnassa	kuluttaja	aktiivinen kansalainen
Elämän tarkoitus	aineellisen vaurauden maksimointi	arvokas ja merkitykselliseksi koettu elämä
Yhteiskunnallinen edistyminen	talouskasvu, kuluttajien luottamus	huono-osaisuuden määrä, hyvinvointikokemukset
Talouden toimintaperiaate	kilpailu, omistajien voittojen maksimointi	yhteistyö, luottamukseen perustuvat arvoverkostot
Maailman hahmottamisen tapa	atomistinen, pirstaleinen	systeminen, ehyt ja elävä
Luonto ja luonnonvarat	hyöty, kertakäyttöisyys	jatkuvuuden turvaaminen, kaikki kiertää
Mahdollisuuksien mitta	raha	aika

Osallisuus osana hyvinvointia

Hyvinvoinnista ja osallisuudesta puhutaan usein erillään tai rinnakkain. Nämä ovat kuitenkin toisiinsa kiinteästi limittyviä. Osallisuus on tärkeä osa hyvinvointia ja osallisuuden edistäminen tuottaa hyvinvointia.

Osallisuutta voidaan määritellä eri tavoin. Sosiaali-, käyttäytymis- ja terveystieteellisen tutkimuksen pohjalta osallisuus voidaan jäsentää kolmen osa-alueen sisäkkäisiksi kehiksi. Ensinnäkin kyse on osallisuudesta omaan elämään eli mahdollisuuteen elää omannäköistä elämää ja määritellä itse mihin osallistuu. Toisekseen kyse on osallisuudesta vaikuttamisen prosesseihin eli mahdollisuudesta vaikuttaa itselle tärkeisiin asioihin. Kolmanneksi kyse on osallisuudesta hyvinvoinnin lähteisiin eli mahdollisuudesta päästä nauttimaan yhteisestä hyvästä ja osallistua yhteisen hyvän tuottamiseen ja jakamiseen. (Isola ym. 2017, 23.) Eli kaiken kaikkiaan osallisuudessa on tiivistetysti kyse kuulumisesta ja kuulluksi tulemisesta.

Salmisen ja kumppaneiden (2021) Osallisuuden kehät -malli jäsentää puolestaan, miten osallisuus kytkeytyy hyvinvointiin tilanteisesti ja kontekstuaalisesti yksilön elämäntilanteen mukaan. Malli tarjoaa työkaluja tarkastella, kuinka yksilön osallisuus eri tilanteissa toteutuu ja miten osallisuus ja hyvinvointi limittyvät toisiinsa. Malli osoittaa, kuinka ihminen voi eri elämänoilla olla samaan aikaan osallinen ja osaton. Osallisuuden yhteyttä hyvinvointiin jäsennetään sosiokulttuuristen (*being a part*), taloudellis-materiaalisten (*having a part*) ja poliittisten (*taking a part*) ulottuvuuksien kautta. Näin osallisuuden arkista muodostumista tarkastellaan kolmen elämänoalueen toisiinsa yhdistyvänä ”kehänä”. Ensimmäiseksi kehäksi jäsenyy merkitykselliset sosiaaliset suhteet, jotka mahdollistavat kuulumisen kokemuksen. Toiseksi kehäksi jäsenyy palvelujen ja elinympäristön tarjoama turva – kohtaamisen institootit, joka luovat yhteyksiä toimijoiden välille ja tarjoavat turvaa. Kolmanneksi kehäksi jäsenyy yhteiskunnan jäsenyys ja erityisesti työelämäosallisuuden ja poliittisen osallistumisen tarjo-

amat mahdollisuudet ylläpitää tai muuttaa yhteiskunnan toimintaa. Osallisuus jäsenyy näin hyvinvoinnin tavoin moniulotteisesti. Tutkijat myös korostavat, että osallisuuden tulee olla tasapainossa eri konteksteissa, jotta hyvinvointi on kokonaisvaltaista.

Osallisuus on tärkeä ulottuvuus kestävän hyvinvoinnin teoriassa. Osallisuus on tunnistettavissa ”sisäänkirjoitetuksi” kestävän hyvinvoinnin eri ulottuvuuksiin. Kohtuullinen elintaso (*having*) edellyttää pääsyä ja osallisuutta hyvinvoinnin lähteisiin kuten palvelujen piiriin perustarpeiden tyydyttämiseksi. Vuorovaikutuksen ja yhteenkuuluvuuden tarpeita tyydyttävät merkitykselliset suhteet (*loving*) kytkeytyvät paitsi perhe-, suku- ja ystävyysuhteisiin myös osallisuuden ja kuulumisen kokemuksiin itselle tärkeisiin yhteisöihin kuten paikallisyhteisöön sekä laajemmin yhteiskuntaan ja luontoon. Niin ikään itsensä toteuttamisen (*being*) sekä mielekkään ja vastuullisen toiminnan (*doing*) tarpeita tyydyttävät tekijät kuten arvontanto, poliittiset resurssit ja ”tekeminen” jäsenyvät suhteessa yhteiskuntaan sekä luonnonympäristön, rakennetun ympäristön ja sosiaalisen ympäristön muodostamaan kokonaisuuteen. (Helne & Hirvilampi 2015; ks. myös Hirvilampi 2015; Allardt 1976.)

Osallisuuden merkitys korostuu myös kestävyysdiskursseissa, erityisesti koskien sosiaalisen kestävyuden ulottuvuutta. Vaikka sosiaalisen kestävyuden määrittely koetaan haastavaksi, vallitsee sen ydinolemuksesta varsin laaja yksimielisyys. Murphy (2012; ks. myös Rantamäki 2022, 33–35) on kiteyttänyt sosiaalisen kestävyuden olemuksen neljään arvosidonnaiseen ulottuvuuteen, joista keskeisin ja kriittisin on osallisuus (*participation*). Tällä hän viittaa eri sosiaalisten ryhmien mahdollisuuksiin osallistua niin yksilöä kuin yhteiskuntaa hyödyttäviin päätöksentekoprosesseihin. Muita keskeisiä sosiaalisen kestävyuden ulottuvuuksia ovat oikeudenmukaisuus (*equity*), kestävyystietoisuus (*awareness for sustainability*) ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus (*social cohesion*). Sosiaalisen kestävyuden edistämisessä paikallishallinnolla eli kunnilla nähdään olevan

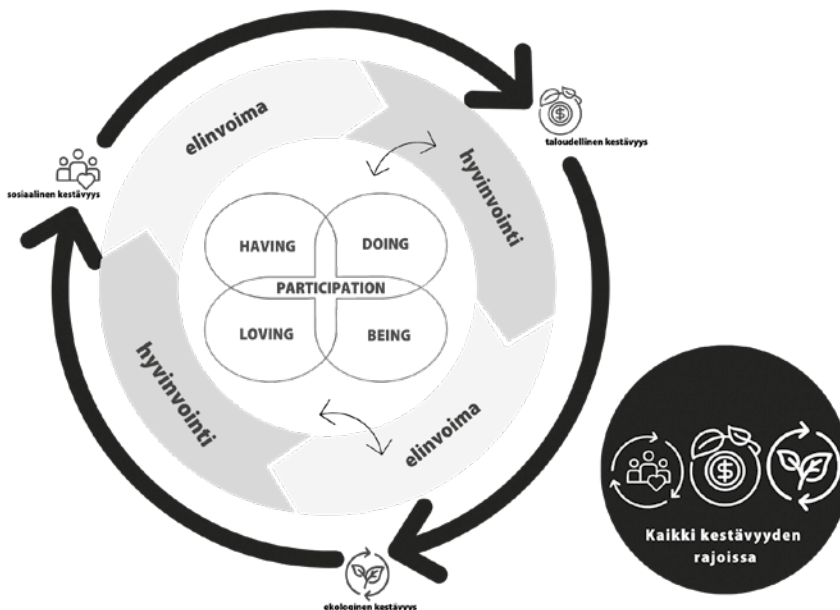
keskeinen rooli ja sosiaalinen kestävyys onkin nostettu Kuntaliitossa (2022) yhdeksi kuntien kehittämisen strategiseksi painopisteeksi.

Hyvinvoinnin ja elinvoiman toisiaan ruokkiva ”hyvän kehä”

Väestön hyvinvointiin kytkeytyy kiinteästi keskustelu kuntien elinvoimasta. Kunnan elinvoimaisuus kuten kestävä kuntatalous muodostaa perustan hyvinvoinnin perusedellytysten luomiselle, ja toisaalta asukkaiden hyvinvointi (ml. osallisuus) voidaan nähdä elinvoimaisen kunnan edellytyksenä. Katsommekin kuntalaisten hyvinvoinnin ja kunnan elinvoiman muodosta-

van monella tapaa toisiaan ruokkivan ”hyvän kehän” (Kuva 1), mistä syystä näiden rinnakkainen ja yhtäaikainen tutkimuksellinen tarkastelu on uskoaksemme hedelmällistä.

Elinvoiman käsite on hyvinvoinnin tavoitin moniulotteinen ja tilanteesta, jossa kestävä kehityksen tavoitteet yhdistyvät tosiasiaan, että kaksi kolmasosaa Manner-Suomen kunnista on menettänyt väestöään kahden viimeisen vuosikymmenen aikana, ei perinteistä talous- ja väestökasvuun keskittyvää elinvoimatarkastelua voida pitää kokonaiskestäväenä. Katsomme, että elinvoiman jäsentämiseen tulee etsiä myös uusia ja täydentäviä näkökulmia tasapainottamaan vahvasti talouteen ja väestökehitykseen

Kuva 1. Elinvoiman ja hyvinvoinnin toisiaan ruokkiva ”hyvä kehä”.

keskittyvää lähestymistapaa¹. Enenevässä määrin onkin ryhdytty puhumaan älykkäästä sopeutumisesta, jolla viitataan ajattelutapaan, jossa jatkuvan kasvupyrkimyksen sijaan kunnat ottai-

sivat strategiseksi lähtökohdakseen muutoksen hallinnan yhtäältä sopeuttamalla toimintojaan väestökehityksen mukaiseksi ja toisaalta keskittymällä ennen kaikkea asukkaiden hyvinvoinnin

¹ Kuntaliiton kehittämässä Elinvoimaindikaattorissa (2019) kuntien elinvoimaa tarkastellaan suhteessa väestömuutokseen, työpaikkamuutokseen, verotuloihin, taloudelliseen huoltosuhteeseen ja väestön koulutustasoon.

edistämiseen (Kahila ym. 2022, 26–29; Zarecor ym. 2021; Peters ym. 2018). Näin älykkään sopeutumisen lähestymistapa liittää elinvoiman ja menestyvien kuntien määrittelyyn entistä vahvemmin osallisuuden ja koetun hyvinvoinnin ulottuvuudet.

Tutkimuksen toteutus osallistavana toimintatutkimuksena

Tutkimus on toteutettu laadullisella tutkimusotteella soveltaen osallistavan toimintatutkimuksen (*Participatory Action Research*) strategiaa (Kendon ym. 2007), jota voidaan kutsua myös osallistumiseen kutsuvaksi tutkimukseksi (Ryynänen & Rannikko 2021, 18–19). Kyse on tutkimusprosessista, jossa toiminta (kehittäminen) ja tutkimus kulkevat rinnakkain ja tukevat toisiaan. Tutkimusprosessi etenee toiminnalla, jota reflektoidaan tutkimuksellisesti, jonka jälkeen edetään uuteen toiminnalliseen vaiheeseen. Tutkimuksen tavoitteena ei ole vain uuden tiedon tuottaminen vaan myös kiinnostuksen kohteena olevan asiantilan parantaminen. Näin toiminta on tutkimuksessa sekä tutkimuskohde, tutkimusväline että päämäärä (Jyrkämä 2022). Tutkimuksen ollessa muutokseen pyrkivää voidaan puhua myös taistelevasta tutkimuksesta tai aktivistitutkimuksesta (Ryynänen & Rannikko 2021, 23).

Ennen kaikkea osallistava toimintatutkimus on yhdistelmä tieteellisyyttä ja käytännöllisyyttä – vuoropuhelun edistämistä näiden kesken (Heikkinen ym. 2006, 33; Kuula 1999, 208). Kyse on tutkimuksellisesta lähestymistavasta osallistujien kanssa ja osallistujia varten ”With and For People”, ei kohteilla ja kohteista ”On and About People”. (Kendon ym. 2007, 9.) Keskeinen lähtökohta on, että aineistoa ja tietoa tuotetaan yhdessä tutkimukseen osallistuvien kanssa. Näin tutkijoiden aktiivinen kentällä olo ja osallistuminen yhteiseen dialogiin on keskeinen osa tiedon tuottamista ja kehittämisen prosesseja. Samoin ajatus siitä, että tutkimukseen osallistuvat ovat tasavertaisia tiedontuottajia ollessaan omien asioidensa ja alueidensa

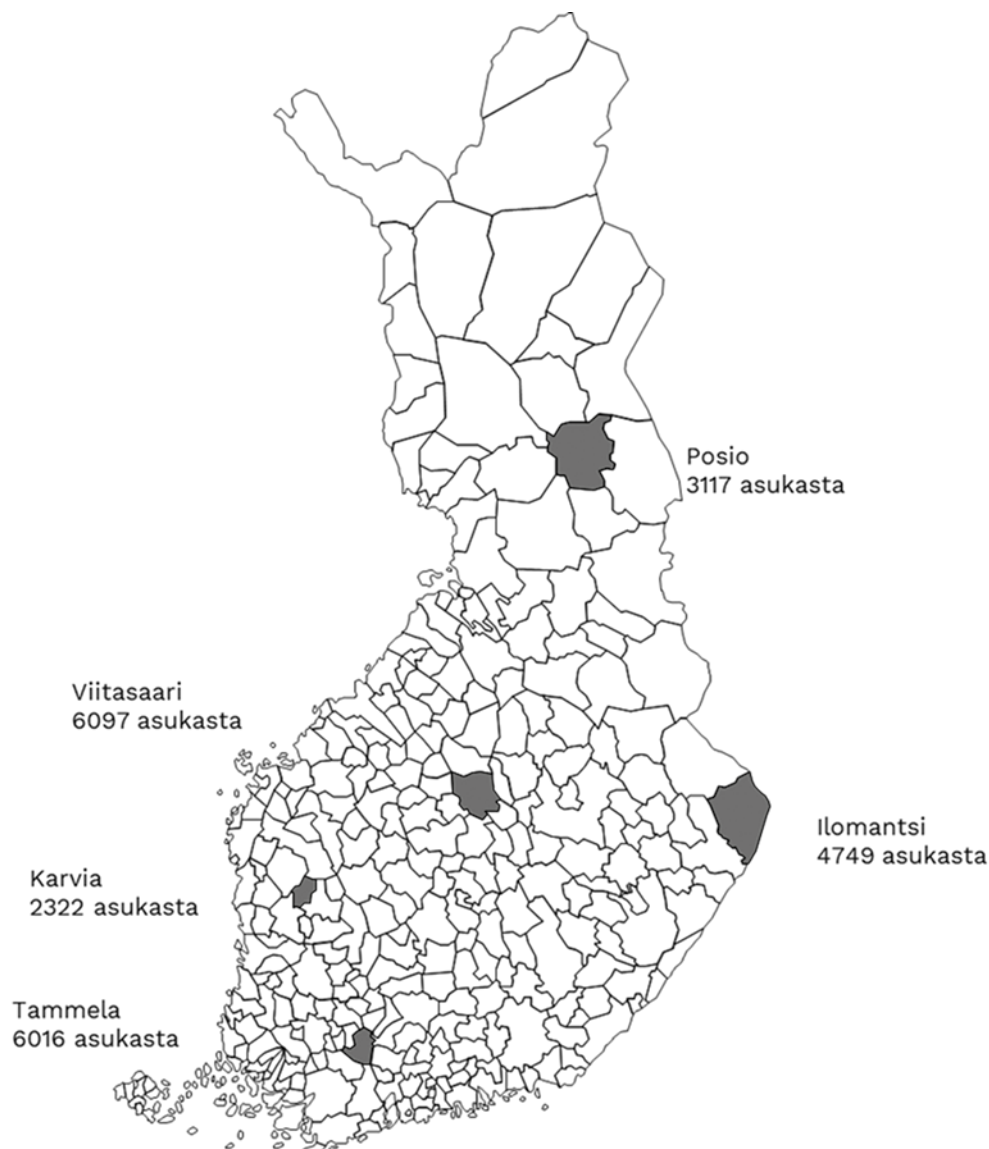
asiantuntijoita. Kehittämisen sisältöjä ja tavoitteita ei tuoda tutkimusalueille valmiina ulkopäin, vaan nämä määritellään yhteisön sisältä käsin prosessissa, jota tutkimusryhmä tukee (ks. Kattilakoski 2022, 61–67; Kattilakoski ym. 2011; myös Jurmu 2021, asiantuntijuus uudistuvissa kunnissa).

Tutkimusta ja osallisuustyötä

Omassa tutkimuksessaamme kiinnostuksen kohteena on ollut tuottaa asukas- ja yhteisölähdistä tietoa hyvän elämän ulottuvuuksista ja edellytyksistä ikääntyvän ja vähenevän väestön maaseutukunnissa sekä tukea kuntia näiden lakisääteisessä osallisuustyössä. Tutkimus on toteutettu jo lähtökohdiltaan tutkimuksen ja kehittämisen vuoropuheluna tutkijan, yhteisökehittäjän ja osallisuuden asiantuntijan muodostaessa hankkeen työtiimin. Itse tietoa hyvän elämän sisällöistä ja siitä, mitä tulevaisuuden kunnassa tulisi huomioida, jotta se koetaan hyväksi ja vetovoimaiseksi paikaksi asua ja elää on tuotettu yhteistoiminnallisella tiedontuotannolla. Kyse on vuoropuheluun perustuvista käytännöistä, joissa yhdistyvät tutkimustieto, paikallinen tieto ja asukkaiden kokemuksellinen ja havaintoihin perustuva tieto (Turnhout ym. 2013; Torgerson 2003).

Tutkimuksen alkuvaiheessa kartoitimme eri puolilta Suomea kuntia, joiden haasteena on vähenevä ja ikääntyvä väestö. Tällaisia kuntia on lähtökohtaisesti paljon, sillä yli kaksi kolmasosaa Manner-Suomen kunnista on menettänyt väestöön 2000-luvulla. Toisaalta etsimme myös kuntia, joissa on jo osallisuustyön perinteitä eli maaperää ja vastaanottavuutta osallistavalle toimintatutkimukselle. Tekemämme kartoituksen ja kuntien kanssa käymiemme keskustelujen pohjalta tutkimusalueiksi valikoituivat lopulta Posion kunta Lapin maakunnasta, Viitasaaren kaupunki Keski-Suomesta, Ilomantsin kunta Pohjois-Karjalasta, Karvian kunta Satakunnassa sekä Tammelan kunta Kanta-Hämeestä (Kuva 2).

Kuva 2. Tutkimuskunnat ja näissä kirjoilla olevan väestön määrä vuonna 2020.

Järjestimme alkuvuodesta 2021 kussakin tutkimuskunnassa yhteistyössä kuntien kanssa kaikille avoimen ”Penkkikahvilan” eli dialogin ja yhteiskehittämisen menetelmiä soveltavan tilaisuuden tavoitteena edistää asukkaiden, päättäjien ja viranhaltijoiden vuoropuhelua sekä

kuntalaisten kuulemista ja konkreettista mukaan ottamista kunnan kehittämistyöhön. Alkujaan paikan päälle kuntiin suunnitellut tilaisuudet järjestettiin koronasta johtuen verkkovälittäisesti. Tilaisuuksissa käytiin keskustelua siitä, mikä kunnassa on parasta ja pahinta tällä hetkel-

lä, miksi asuu juuri kyseisessä kunnassa, miksi kuntaan kannattaisi muuttaa, mikä saa ihmiset käymään siellä, ja mistä hyvän elämän koetaan kaikkien muodostuvan. Tilaisuuksissa kerättiin asukkaiden näkemyksiä myös siitä, mitä kunnassa tulisi kehittää ja millaisia terveisiä kuntapäätäjille ja viranhaltijoille halutaan välittää. Keskustelut ja kerätty aineisto (keskustelu- muistiinpanot, Mentimeterillä kerätyt kysely- vastaukset) loivat ymmärrystä sekä hyvää elämästä että kunnan pito- ja vetovoimatekijöistä.

Ensimmäisten keskustelujen tutkimus- lisen reflektoinnin ja kuntien kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta edettiin syksyllä 2021 osallistavan toimintatutkimuksen toiseen vaiheeseen eli kussakin kunnassa tarkentuneisiin suunnitelmiin siitä, ketä ryhmiä erityisesti halutaan kuulla ja mihin kunnassa käynnissä oleviin prosesseihin kaivataan osallisuustyön tukea. Näin kehittämistyön (osallisuustyön) kohteiksi muotoutuivat kuntalaisten kuuleminen ja osallistaminen kuntastrategian päivittämiseen (Tammela), lapsiperheiden osallistaminen perhepalvelukeskuksen suunnitteluun (Viitasaari) sekä lapsiperheiden (Karvia), ikäihmisten (Ilomantsi) sekä yhdistys- ja järjestötoimijoiden (Posio) kuuleminen ja heidän tarpeiden ja kehittämisohdotusten välittäminen viranhaltijoille ja luottamushenkilöille. Loppuvuodesta 2021 yhteisökehittäjä ja tutkija jalkautuivat työparina kuhunkin tutkimuskuntaan järjestämään temaattisia Penkkikahviloita kullekin kohderyhmälle luontaisissa paikoissa kuten kahvilassa, kirjastossa tai yhteisötilassa. Toiminnallisen kierroksen toisessa vaiheessa paitsi jatkettiin ja syvennettiin tutkimusaineiston ja tiedon keräämistä myös tuettiin kuntia niiden lakisäätöissä osallisuustyössä.

Osallistavan toimintatutkimuksen eri vaiheisiin (ks. Taulukko 2) osallistui kaikkiaan 167 kuntalaista eri rooleissa. Yhteisiin keskusteluihin ja tiedon tuottamiseen osallistui niin asukkaita, yhdistysaktiiveja, kuntapäätäjiä kuin viranhaltijoita. Riippuen minkä asian tiimoilta tai mitä väestöryhmiä kunnissa erityisesti haluttiin osallistaa tavoitettiin Penkkikahviloilla eri kohderyhmiä. Tammelassa, jossa kehittämis- ja osallisuustyön kohteena oli kuntalaisten kuuleminen ja osallistaminen kuntastrategian päivittämiseen tavoitettiin laajiten eri ikäisiä ja taustaisia kuntalaisia. Paikalla kunnan viranhaltijoiden ja valtuutettujen ohella muun muassa paluu- ja tulomuuttajia ja kylien asukkaita. Keskusteluissa oli mukana eri ikäisiä ja taustaisia asukkaita kuten paluu- ja tulomuuttajia ja kylien asukkaita. Viitasaarella ja Karviassa, jossa haluttiin kuulla erityisesti lapsiperheiden toiveita kunnan kehittämiseksi, oli viranhaltijoiden ja valtuutettujen ohella paikalla erityisesti nuoria äitejä. Ilomantsissa kohderyhmänä olivat ikäihmiset ja järjestetyissä Penkkikahviloissa paikalla oli keskustelemassa ikäihmisiä niin kuntakeskuksesta kuin kylistä. Posiolla keskusteluja käytiin paitsi kunnan johtoryhmän myös paikallisten yhdistys- ja järjestötoimijoiden kanssa. Paikalla oli Eläkeliiton, Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja 4H-yhdistyksen eri ikäisiä aktiiveja ja työntekijöitä. Tutkimusalueina ollessa vähäväkisiä maaseutukuntia on kuitenkin hyvin tyypillistä, että ihmiset toimivat omassa kunnassaan useissa eri rooleissa ja eri sektoreiden kentillä ja näin osallistujat edustivat usein useampia tahoja. Paikoin asukkaita tavoitettiin odotettua ohuemmin ja vastaavasti viranhaltijoiden ja päättäjien osallistuminen oli varsin aktiivista kuten Viitasaarella.

Taulukko 2. Osallistavan toimintatutkimuksen prosessi ja tutkimusaineisto.

KUNTA	YLEINEN PENKKIKAHVILA-KIERROS	TEMAATTISET PENKKIKAHVILA-KIERROKSET	OSALLISTUJIA YHTEENSÄ
Ilomantsi	3.2.2021 Virtuaalipenkkikahvila, vanhusneuvosto (3) 3.2.2021 Virtuaalipenkkikahvila (8)	4.10.2021 Vanhusten viikon kahvit, kirkonkylän kahvila (21) 26.10.2021 Akat Assiilla, Katri Valan talo (8)	40
Karvia	4.2.2021 Virtuaalipenkkikahvila (17)	28.9.2021 Perheiden Karvia, Karviatalo (8)	25
Posio	17.2.2021 Virtuaalipenkkikahvila (24)	7.10.2021 Posion johtoryhmä, kunnantalo (5) 7.10.2021 Yhdistys- ja järjestötoimijoiden iltapäiväkahvit, Nuorisotila Apaja (5)	34
Tammela	10.2.2021 Virtuaalipenkkikahvila (24)	3.11.2021 Kirjastokahvit, kirjasto/kunnantalo (18)	42
Viitasaari	18.2.2021 Virtuaalipenkkikahvila (8)	2.9.2021 Lapsiperheiden Viitasaari, Yhteisötila Lennätin (9) 2.12.2021 Lapsiperheiden Viitasaari, Yhteisötila Lennätin (9)	26

Tutkimuksen lähestymistapa on ollut laadullinen, kokemusta tarkasteleva ja ymmärtämään pyrkivä (Eskola & Suoranta 1998, 10–12). Aineisto nähdään osallistujien kokemustietona hyvästä elämästä, jota pyritään ymmärtämään osana hyvinvointiteoreettista ja alueiden elinvoimaa koskevaa keskustelua, tuoden aineksia myös älykästä sopeutumista koskevaan keskusteluun. Monipuolista laadullista aineistoa on luettu useaan kertaan läpi, pilkottu ja ryhmitelty siinä korostuvia hyvän elämän ulottuvuuksia kuin myös kuntien pito- ja vetovoimatekijöitä sekä kunnille osoitettuja kehittämistoiveita. Analyysi on toteutettu teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109–110) analysoiden aineistoa aluksi aineistolähtöisesti, jonka jälkeen aineistosta jäsenyviä hyvän elämän ulottuvuuksia on jäsennetty suhteessa kestäväen hyvinvoinnin teoriaan (Helne &

Hirvilampi 2021, 47–54; Helne & Hirvilampi 2015; ks. myös Allardt 1976).

Mistä hyvä elämä muodostuu?

Tutkimuksessa kerätty kokemuksellinen hyvinvointitieto avaa kiinnostavia keskusteluyhteyksiä niin suhteessa kestäväen hyvinvoinnin teoriaan (Helne & Hirvilampi 2021, 47–54; 2015) kuin kuntien hyvinvoinnin ja terveyden sekä osallisuuden edistämistyöhön. Kokemuksellinen hyvinvointi jäsenyytensä ja elintason että elämänlaadun ulottuvuuksina.

Elintasoa (*having*) tyydyttävinä tarpeina ja resursseina jäsenyivät kaikissa tutkimuskunnissa läpileikkaavasti toimivat perus- ja lähipalvelut, taloudellinen toimeentulo, asumismukavuus sekä sujuva ja turvallinen arki. Vastaukset mukailevat pitkälti niin Maslowin

(1943) kuin Allardtin (1976, 39–42) ja Helsen ja Hirvilammen (2017; 2015) jäsenyyksiä universaaleista perustarpeista. Kiinnostavaa elintason liittyvissä hyvän elämän määritelmässä on, ettei näissä korostu lainkaan varallisuuteen tai kuluttamiseen liittyvät asiat vaan ennen kaikkea arjen sujuvuus, turvallisuuden tunne sekä riittävä toimeentulo. Ehkä hieman yllättäenkin kuntien perus- ja lähipalveluihin ollaan myös varsin tyytyväisiä. Palvelujen osalta koetaan kuitenkin myös puutteita eri väestöryhmissä. Lapsiperheiden suurimmat huolenaiheet ja koetut hyvinvoinnin murtumat koskevat lähikoulujen ja -päiväkotien tulevaisuutta tai jo tehtyjä kouluratkaisuja (vrt. Kattilakoski & Sireni 2020). Tutkimuskunnista erityisesti Viitasaarella korostuvat myös perhepalvelujen ja nuorten mielenterveyspalvelujen kehittämistarpeet. Vastaavasti ikäihmiset kokevat puutteita terveyspalvelujen saatavuudessa ja pitkien välimatkojen kunnissa Posiolla ja Ilomantsissa kulkemismahdollisuuksissa kyliltä. Laajempina eri väestöryhmiä läpileikkaavina tarpeina nousevat esiin nopeat tietoliikenneyhteydet, teiden kunnossapito ja niin ikään liikennepalvelujen kehittäminen. Työikäiset korostavat edellä mainittuihin kytkeytyen myös etätyömahdollisuuksien kehittämistarpeita. Kaiken kaikkiaan palveluihin ja infraan liittyvinä elintasoja tyydyttävänä tarpeina korostetaan eri väestöryhmien ja eri puolilla kuntaa asuvien tasavertaista osallisuutta palvelujen ja elinympäristön tarjoamaan turvaan ja yhteiseen hyvään (vrt. Salminen ym. 2021; Isola ym. 2017).

Vuorovaikutuksen ja yhteenkuuluvuuden tarpeita tyydyttävät yhteisyyssuhteet (*loving*) nähdään keskeisinä hyvälle elämälle. Hyvään elämään sanoitetaan vahvasti rakkaus, perhe, hyvät suku- ja ystävyysuhteet, mutta myös laajemmin kuulumisen kokemus omaan paikallisyhteisöön sekä yhteys luontoon. Hyvän elämän sisältöinä korostetaan yhteisöllisyyden, välittämisen kulttuurin ja naapuriavun merkitystä. Paikallisyhteisyys koetaan tärkeäksi sen luodessa paitsi kuulumisen kokemusta (vrt. osallisuuden kehän sosiaaliset suhteet, Salminen ym. 2021) ja tunnetta että on tärkeä osa koko-

naisuutta, myös turvallisuutta – apua saa ja saa antaa. Paikallisyhteisyyden ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi eri väestöryhmiä ja sukupolvia ”törmäyttävät” tilat ja kohtaamispaikat nähdään tärkeinä. Lisää matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja toivotaan tukemaan erityisesti ikäihmisten ja työelämän ulkopuolella olevien sosiaalista osallisuutta. Myös vapaa-ajan asukkaat ja tulomuuttajat tunnistetaan ryhmiksi, joiden sosiaalisen osallisuuden vahvistaminen nähdään paikallisyhteisyydelle tärkeänä. Yhteisöllisten tilojen ja kohtaamispaikkojen ohella kehittämistoimia kaivataan tukemaan erityisesti sivukylillä asuvien ikäihmisten mahdollisuuksia osallistua yhteisöllisiin tapahtumiin ja harrastuksiin.

Itsensä toteuttamisen (*being*) tarpeina ja edellytyksinä jäsenyivät mahdollisuudet vaikuttaa ja elää oman näköistään elämää, tila, rauha ja vapaus, terveys ja tämän luoma toimintakyky sekä mahdollisuudet yhdessä tekemiseen (vrt. Helne & Hirvilampi 2021, 51). Tiiviimpää vuoropuhelua kaivataan suhteessa kuntapäätäjisiin ja viranhaltijoihin. Vuoropuhelun ja vaikuttamisen edistämiseksi kunnissa toivotaan kehitettävän osallisuutta tukevia rakenteita ja toimintatapoja: ”*Ei haluta kahvia ja pullaa, vaan kunnioitusta ja kuulemistä*”. Esimerkiksi Ilomantsissa ikäihmiset ideoivat kuntalaisten ”kyselytuntia” eli kuntalaisten mahdollisuutta osallistua valtuuston kokoukseen keskustelemaan ja esittämään ajatuksia kunnan kehittämiseksi. Viitasaarella puolestaan perusteilla olevan perhepalvelukeskuksen toivotaan muodostuvan matalan kynnyksen monialaiseksi keskuksiksi, joka verkottaisi paitsi perheiden palveluja ”yhdelle luukulle” muodostuisi myös luontevaksi poikkisektoraaliseksi kohtaamispaikaksi ja paikaksi, joka edistäisi toiminnoiltaan myös sukupolvien välistä kohtaamista ja äitien/perheiden keskinäistä vertaistukea. Tammelassa kirjaston siirtäminen kunnantalon alakertaan nähdään esimerkkinä uudelta ajattelulta, joka edistää luontevasti kuntalaisten, viranhaltijoiden ja päätäjien kohtaamista ja vuorovaikutusta.

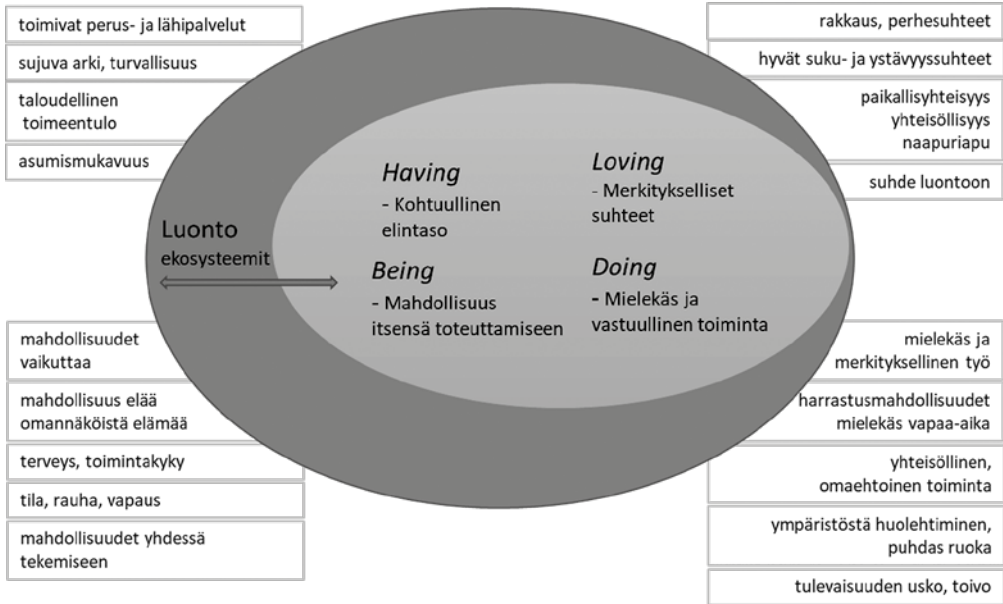
Hyvään elämään sanoitetaan vahvasti myös mielekkään ja vastuullisen toiminnan (*doing*) ulottuvuus. Hyvän elämän sisältöinä korostetaan

mahdollisuuksia harrastaa ja viettää mieleistä vapaa-aikaa, mahdollisuuksia mielekkääseen ja merkitykselliseen työhön, mahdollisuuksia yhteisölliseen ja omaehtoiseen toimintaan sekä elämän merkityksellisyyden kokemusta. Harrastuksiin ja vapaa-aikaan liittyviä tarpeita tyydytetään erityisesti luontoympäristössä. Luonnossa liikkumisen, kalastus-, marjastus- ja metsästysmahdollisuuksien, kansallispuistojen ja erämaan eksotiikan koetaan tarjoavan mielekäästä ”tekemistä” ja ”olemista”. Toisaalta näiden katsotaan tarjoavan myös mahdollisuuksia työhön ja yrittäjyyteen. Samalla kun luontomatkailun toivotaan kehittyvän kasvavaksi elinkeinoksi, kannetaan huolta myös matkailun kestävydestä. Myös lähellä tuotettu puhdas ruoka sanoitetaan tärkeäksi arvoksi, jonka vaalimiseksi halutaan toimia.

Mielekkään ja merkityksellisen toiminnan ulottuvuutena korostuvat aineistossa vahvasti myös kansalaistoiminnalle annetut merkitykset. Yhdistys- ja kylätoiminnan merkityksellisyyttä korostetaan niin yksilön kuin yhteisön näkökulmasta toiminnan edistäessä niin osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kuin terveyttä ja turvallisuutta. Kunnilta peräänkuulutetaan omaehtoisen yhteisöllisen toiminnan tukemista muun muassa tilojen ja yhdistysavustusten muodossa, mutta myös vuoropuhelun ja yhteistyön tiivistämistä suhteessa kansalaistoiminnan kenttään ja kyliin. Karviassa, jossa kunnan ja paikallisten yhdistysten yhteistyöllä on jo pitkät perinteet, nähdään yhteisöllinen tekeminen ja tämän luoma ”tekemisen meininki” kunnan vahvana pito- ja

vetovoimatekijänä. Järjestäytyneen kolmannen sektorin ohella kyse on myös vapaamuotoisemmasta ns. neljännen sektorin toiminnasta, jonka muotoja Karviassa ovat muun muassa liikunnan vertaisohjaajat ja maahanmuuttajien vapaaehtoiset tulkit. Viitasaarella osaksi koettua hyvinvointia ja vastuullista toimintaa sanoitetaan tulevaisuudenuskoksi. Tähän liittyen kuntayhteisössä toivotaan käytävän yhteistä arvopohjaista keskustelua siitä, mitä tulevaisuuden kunnassa tulisi säilyttää ja mitä pyrkiä kehittämään. Ajatus tulee lähelle osallisuuden kehän ”yhteiskunnallista jäsenyyttä”, joka parhaimmillaan tarjoaa mahdollisuuden osallistua yhteiskuntaa, tässä tapauksessa omaa kuntaa, ylläpitävään tai sitä muuttamaan pyrkivään toimintaan (Salminen ym. 2021).

Hyvän elämän ulottuvuudet (ks. Kuva 3) jäsenyivät kiinnostavasti suhteessa Salosen ja Joutsenvirran (2018) näkemyksiin siitä, että hyvinvoinnin tarkastelua tulisi suunnata materiaalsen vaurauden (elintason) sijaan enemmän elämän juonen ja hyvinvoinnin laadullisten kriteereiden (elämänlaatu) tarkasteluun. Kuten Salosen ja Joutsenvirran jäsentämässä uudessa hyvinvointikäsitteessä, myös KestäväMaaseutu -tutkimuksen empiirisessä aineistossa hyvän elämän sisältöinä korostuvat aineellisen ja kulutuskeskeisen elämäntavan sijaan merkitykselliseksi koettu elämä, aktiivinen kansalaisuus, osallisuus ja yhteisöllisyys sekä yhteistyöhön ja luottamukseen perustuvat arvoverkostot.

Kuva 3. Kokemuksellinen hyvinvointi – Mistä hyvä elämä muodostuu? Hyvän elämän jäsentyminen suhteessa kestäväen hyvinvoinnin teoriaan.

Yhteiskehittämisen avaamia näköaloja kuntien elinvoiman edistämiseen ja älykkääseen sopeutumiseen

Tutkimusaineiston pohjalta jäsentyvät kuntien pito- ja vetovoimatekijät, eli kuntalaisten kertomukset siitä, miksi asuvat juuri kyseisessä kunnassa ja miksi sinne kannattaisi muuttaa, mukailevat pitkälti edellä kuvattuja hyvän elämän sisältöjä. Siinä missä käytetyt elinvoimaindikaattorit (2019) seuraavat kuntien väestössä, työpaikoissa, verotuloissa, taloudellisessa huoltosuhteessa ja väestön koulutustasossa tapahtuneita muutoksia, korostavat kuntalaiset toimivien peruspalvelujen, (etä)työ-, yrittäjyys- ja harrastusmahdollisuuksien, edullisen ja väljän asumisen, luonnon ja rauhallisen elämänrytmin, turvallisuuden sekä osallisuuden ja yhteisöllisyyden pito- ja vetovoimavaikutuksia.

Vaikka väestön ikääntyminen ja väheneminen tunnustetaan kehityssuunnaksi, joka haastaa kuntien elinvoimaa, hahmotetaan elinvoima taloutta ja väestökehitystä monimuotoisempaan kysymyksenä. Hyvän elämän ei lähtökohtaisesti katsota olevan kunnan koosta kiinni. Kunnissa käytyjen keskustelujen pohjalta jäsentyy erityisesti kolme näkökulmaa kuntien kehittämiseen ja uudistamiseen. Näistä ensimmäinen on *elinvoima- ja hyvinvointityön jäsentäminen ei vain kuntaorganisaation vaan koko kuntayhteisön yhteiseksi tehtäväksi*. Kyse ei tällöin ole enää vain kuntajohtamisesta (vrt. Kahila ym. 2022, 169–171) vaan osallisuuden, yhteiskehittämisen ja jaetun asiantuntijuuden vahvistamisesta kunnissa (Jurmu 2021). Näkökulma nostaa kehittämisen keskiöön sosiaalisen kestävyuden, ja tämän osalta erityisesti osallisuuden ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämisen (Murphy 2012; Rantamäki 2022). Osallisuuden edistämi-

sessä ja eri toimijoiden välisen yhteistyön tiivistämisessä tunnistetaan vielä paljon kehitettävää ja piileviä mahdollisuuksia. Keskustelut osoittavat, että yhteiset asiat ja paikallinen tekeminen kiinnostavat asukkaita ja yhteisöjä ja kunnilta toivotaankin aktiivisempaa otetta eri toimijoiden ”törmäyttämiseksi” ja yhteistyön ja kumppanuuksien edistämiseksi. Käytännössä kuntaorganisaatioilta toivotaan tiloja ja foorumeita yhteiselle keskustelulle ja ideoinnille, mutta myös itse viranhaltijoiden ja päättäjien hakeutumista tiiviimpään vuoropuheluun asukkaiden, yhdistysten/yhteisöjen ja paikallisten yritysten kanssa - viranhaltijoiden jalkautumista asukkaiden ja yhteisöjen pariin keskustelemaan ja etsimään yhdessä uusia ratkaisuja esimerkiksi palvelujen tuottamiseen tai tyhjiksi jääneiden kiinteistöjen uusiokäyttöön.

Sosiaalisen kestävyuden kysymyksenä korostetaan haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien yksinäisyyden ja syrjäytymisen ehkäisyä sekä uusien ja monipaikkaisten asukkaiden vastaanottamista. Ikäihmisten ja työttömien sosiaalisen osallisuuden vahvistamista pidetään entistä tärkeämpänä paitsi hyvinvointi- myös elinvoimakysymyksenä: ”Hyvä kello kauas kuuluu”. Ikäihmisten osalta huolta kannetaan erityisesti heistä, jotka eivät ole vielä julkisten palvelujen piirissä tai asuvat etäällä kylissä. Keskusteluissa esitetäänkin, että ”hyvä vanhuus” tulisi asettaa kuntien kehittämisen yhdeksi selkeäksi tavoitteeksi, samoin kuin sosiaalisen osallisuuden edistäminen erityisesti työttömien osalta, ”joiden vaarana on jäädä kaiken ulkopuolelle”. Palvelujen nopean sähköistymisen myötä myös digisyrjäytyneiden mukana pitämistä korostetaan kasvavana osallisuuden kysymyksenä. Tulo- ja paluumuuttajien ja monipaikkaisten vapaa-ajan asukkaiden huomioiminen ja mukaan kutsuminen paikalliseen toimintaan nähdään koko kuntayhteisön, mutta erityisesti kunnan ja paikallisten yhdistysten yhteisenä tehtävänä.

Näin tulevaisuuden kuntien yhdeksi menestymisen ja uudistumisen avaimeksi jäsenyyttä sosiaalinen kestävyys. Kuinka kunnissa kyetään strategisesti edistämään eri väestöryh-

mien osallisuutta ja yhteisen tekemisen kulttuuria. Osallisuus ja yhteisöllisyys jäsenyivät näin sekä kehittämisenäköaloiksi että ratkaisumalleiksi kuntien älykkääseen uudistumiseen – tulevaisuuden menestyjiä ovat ne, jotka saavat ihmiset mukaan. Vaikka väestörakenne haastaa elinvoima- ja hyvinvointityötä kunnissa, puhutaan älykkään sopeutumisen sijaan mieluummin älykkäästä tekemisestä tai uudistumisesta, korostaen ”älykkyyden” painopisteen olevan ennen kaikkea uudenlaisissa tavoissa ajatella ja toimia. Älykäs uudistuminen myös haastaa kuntia tavoitteelliseen osallisuustyöhön eli selkeiden tavoitteiden ja toimenpiteiden asettamiseen asukkaiden osallisuuden ja osallistumisen vahvistamiseksi. Niin osallisuuden edistäminen jäsenyyttä osaksi kuntien johtamisjärjestelmää.

Toisena kehittämisen polkuna tunnustetaan kuntien *sisäisen ja ulkoisen viestinnän kehittäminen*. Viestintä nähdään paitsi omana kokonaisuutena, myös linkittyvän osaksi osallisuuden ja kuntayhteisölähtöisen kehittämisen edistämistä. Kehittämällä monikanavaista viestintää tuetaan paitsi asukkaiden osallisuutta ja yhteisöllistä tietoperustaa vahvistetaan myös kuntalaisten luottamusta päätöksentekoa ja viranhaltijoita kohtaan. Ulospäin suuntautuvan viestinnän osalta kunnilta toivotaan erottautumista: kunnan omien vahvuuksien ja ainutlaatuisuuden brändäystä, erottautumista muista, ja paikallisuuden tarinallistamista houkuttelemaan uusia asukkaita ja matkailuvirtoja (vrt. älykäs erikoistuminen, Kahila ym. 2022, 51–52). Tällaisiksi tunnustetaan esimerkiksi Ilomantsissa karhut, karjalainen ruokakulttuuri, itärajan eksotiikka ja sotahistoria.

Kolmanneksi aineisto antaa aihetta pohtia ja keskustella, ovatko kovat ja pehmeät pito- ja vetovoimatekijät ”liikkeessä”? Tutkimuskuntien osalta voidaan perustellusti puhua myös ”periferian lumosta”. Tällä viittaamme kaikissa tutkimuskunnissa esiin nousseisiin näkemyksiin, että kylät asuinpaikkoina vetävät. Pienet yhteisöt ja toisaalta rauha, asumisväljyys, luonto ja jopa erämaa houkuttelevat uusia ja monipaikkaisia asukkaita. Älykkään sopeutumisen keskusteluissa on pysytty lähtökohtaisesti kansal-

lisella, alueellisella ja kuntatasolla sivuuttaen älykkäät kylät (*smart villages*). On kuitenkin huomionarvoista, että myös kyläyhteisöissä etsitään älykkäitä uudenlaisia ratkaisuja lähipalvelujen ja yhteisöllisen toiminnan kehittämiseksi (Tantarimäki 2020) ja näin kunnan ja kylien välisen yhteistyön tiivistäminen voi osaltaan avata polkuja älykkääseen uudistumiseen.

Pienissä kunnissa pienuus tunnustetaan myös vahvuudeksi kuten Posion viranhaltija ajatuksen kiteyttää: ”*Pienuus ja resurssien vähyys pakottavat yhteisöllisyyteen, josta syntyy hyvää*”.

Johtopäätökset

Olemme tarkastelleet tutkimuksessa, mistä hyvän elämän koetaan muodostuvan, ja kuinka koettu hyvinvointi jäsentyy suhteessa kestävän hyvinvoinnin teoriaan (Helne & Hirvilammi 2021; 2015). Lisäksi olemme jäsentäneet asukkaiden näkemyksiä kuntien pito- ja vetovoimajakijöistä ja kuinka nämä haastavat tulevaisuuden kuntien elinvoimatyötä ja keskustelua älykkäästä sopeutumisesta kunnissa, joiden haasteena on ikääntyvä ja vähenevä väestö (esim. Kahila ym. 2022; Syssner & Meijer 2020).

Kuten johdannossa avasimme, ovat käsitteet hyvinvoinnista ja alueiden elinvoimasta murroksessa, ja keskustelu kaipaa myös kansalaisten vahvempaa osallisuutta ja alueellista näkökulmaa. Tutkimuksemme osoittaa kuinka osallistavat menetelmät, jaettu asiantuntijuus ja yhteistoiminnallinen tiedontuotanto jäsentävät hyvinvointia ja elinvoimaa totuttua moniulotteisemmin. Kansalaisten näkemykset hyvästä elämästä asettuvat myös kiinnostavasti suhteessa kestävän hyvinvoinnin teoriaan (Helne & Hirvilammi 2015) tukien kestävän kehityksen paradigmaa, eli ajatusta että hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen kehityksen tarkastelua tulisi suunnata nykyistä enemmän elämän juonen ja hyvinvoinnin laadullisten kriteereiden (elämänlaatu) tarkasteluun (Salonen & Joutsenvirta 2018). Älykkään sopeutumisen osalta tutkimus ohjaa elinvoiman ja hyvinvoinnin yhtäaikaiseen tarkasteluun ja erityisesti asukkaiden koetun hy-

vinvoinnin vahvempaan huomioimiseen kuntien kehittämisessä (Kahila ym. 2022). Tutkimus tarjoaa näin uusia näköaloja paitsi hyvinvointi- ja elinvoimaindikaattoreiden kehittämiseen myös väestöään menettävien kuntien pyrkimykseen hahmottaa uusia polkuja tulevaisuuteen.

Tutkimuksen yhtenä keskeisenä johtopäätöksenä on, että hyvinvointia koskevaa tietopohjaa tulisi täydentää nykyistä vahvemmin myös koetun ja suoran hyvinvoinnin mittareilla nostaten myös hyvä esiin. Tällä hetkellä hyvinvointi-indikaattoreissa korostuu hyvinvoinnin käänteinen mittaaminen: pahoinvoinnin, huono-osaisuuden ja palvelujen käyttöasteen seuraaminen. Sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta on myös tärkeää ymmärtää osallisuuden ja hyvinvoinnin kiintä limittyminen toisiinsa, ja että myös osallisuudelle tulisi osoittaa selkeästi omia mittareita.

Kuntien uudistumisen ja kehittymisen mahdollisuuksia hahmotetaan ennen kaikkea osallisuuden ja yhteiskehittämisen kautta avautuvissa näköaloissa. Älykkään sopeutumisen sijaan kunnissa puhutaan mieluummin älykkäästä tekemisestä korostaen koko kuntayhteisön näkökulmaa ja eri toimijoiden ja sektoreiden välistä yhteistyötä ja kumppanuuksia. Toki on huomioitava, että osallistavat menetelmät kutsuvat paikalle lähtökohtaisesti niitä, jotka ovat kiinnostuneita osallisuuden ja yhteiskehittämisen avaamista mahdollisuuksista. Toisaalta keskusteluissa oli paikalla paikallisten yhdistysten ja yhteisöjen kuten kylien edustajia, jotka eivät käyttäneet vain omaa ääntään vaan toivat luottamuksen lainaamisen periaatteella mukaan myös laajemmin oman jäsenistönsä ja yhteisönsä näkemyksiä.

Lähteet

- Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY.
- Gough, Ian (2017). *Heat, Greed and Human Need. Climate Change, Capitalism and Sustainable Wellbeing*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Gough, Ian (2015). *Welfare states and environmen-*

- tal states: a comparative analysis. *Environmental Politics*, 25(1), s. 24–47.
- Heikkinen, Hannu L.T., Esa Roivio & Leena Syrjäjä (toim.) (2006). *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Helne, Tuula & Tuuli Hirvilampi (2021). *Puristuksissa? Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Kelan tutkimus. Helsinki: Kela.
- Helne, Tuula & Tuuli Hirvilampi (2017). The relational conception of wellbeing as a catalyst for the ecosocial transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies - The contribution of social work and social policy*. London: Routledge, s. 36–53.
- Helne, Tuula & Tuuli Hirvilampi (2015). Wellbeing and sustainability: A relational approach. *Sustainable Development* 23(3), s. 167–175.
- Hirvilampi, Tuuli (2020). The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability*, 12(1):391.
- Hirvilampi, Tuuli (2015). *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. Helsinki: Kela.
- Hoffrén, Jukka & Hanna Rättö (2011). Hyvinvoinnin mittarit. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Hyvinvointi - Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, Isola, Anna-Maria, Heidi Kaartinen, Lars Leemann, Raija Lääperi, Taina Schneider, Salla Valtari & Anna Keto-Tokoi (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Jurmu, Liisa (2021). *Millaisella asiantuntijuudella tulevaisuuden kunta rakennetaan?* Tampereen yliopiston väitöskirjat 399.
- Jyrkämä, J. 2022. Toimintatutkimus. Teoksessa Vuori J. (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelma-opetus/>>. [Viitattu 20.10.2022.]
- Kahila, Petri, Timo Hirvonen, Arja Jolkkonen, Arja Kurvinen, Virpi Lemponen, Teemu Makkonen, Simo Rautiainen, Jukka Teräs, Eeva Turunen, Andrew Copus, Jesper Lebbing, Linda Vester, Marlies Meijer (2022). *Mitä on älykäs sopeutuminen?* Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:42.
- Kainulainen, Sakari (2014). Mitä uutta kokemuksellisuus tuo hyvinvoinnin käsitteeseen ja käyttöön? Teoksessa (toim. Ari Nieminen & Ari Tarkiainen & Elina Vuorio) *Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177. s. 74–94.
- Kattilakoski, Mari (2022). *Kansalaisosallistumisen muutos maaseudun hyvinvointipalveluissa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 268
- Kattilakoski, Mari, & Maarit Sireni (2020). Koettu arjen hyvinvointi ja sen murtumat maaseudun naisten kertomuksissa. *Maaseutututkimus – Finnish Journal of Rural Studies*, 28(1), s. 7–28.
- Kattilakoski, Mari & Niina Rantamäki (2020) Hyvinvointia paikallistamassa – maaseudun paikallisten hyvinvointijärjestelmien teoreettinen tulkintamalli. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 28(4), s. 374–391.
- Kattilakoski, Mari, Aila-Leena Matthies & Niina Rantamäki (2011). Kansalaisosallistuminen maaseudun hyvinvointipalveluissa. *Maaseudun uusi aika*, 19 (2), s. 5–19.
- Kindon, Sara, Rachel Pain & Mike Kesby (eds.) (2007). *Participatory Action Research Approaches and Methods: Connecting People, participation and place*. New York: Routledge.
- Koch, Max & Martin Fritz (2014). Building the Eco-social State: Do Welfare Regimes Matter? *Journal of Social Policy* 4 s. 679–703.
- Kuntaliitto (2022). *Vaikuttava kumppani kunnille*. Kuntaliiton strategiset toimenpiteet 2022. <https://www.kuntaliitto.fi/kuntaliitto/kuntaliiton-organisaatio-ja-paatoksenteke/kuntaliiton-strategia-ja-tulevaisuus> [Luettu 14.10.2022]
- Kuntaliiton Elinvoimaindikaattori (2019). <https://www.kuntaliitto.fi/tietotuotteet-ja-palvelut/analyysit-ja-tietoaineistot/elinvoimaindikaattori> [Luettu 1.2.2022]
- Kuula, Arja (1999). *Toimintatutkimus – Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Martela, Frank & Jussi Ahokas (2021). *Kyllä kansa tietää. Suomi tarvitsee koetun hyvinvoinnin mittarin*. EVA-analyysi. Nro 98.
- Maslow, Abraham H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Matthies, Aila-Leena & Kati Närhi (2017). *The Ecosocial Transition of Societies – The contribution of social work and social policy*. Routledge.
- Matthies, Aila-Leena, Kattilakoski, Mari & Rantamäki, Niina (2011). Citizens’ participation and community orientation – indicators of social sustainability of rural welfare services. *Nordic Social Work Research*, 1 (2), s. 125–139.
- Murphy, Kevin (2012). The Social Pillar of Sustainable Development. A Literature Review and Framework for Policy Analysis, *Sustainability: Science, Practice and Policy*, (8)1, s. 15–29.
- O’Neill, Daniel W., Andrew L. Fanning, William F. Lamb, & Julia K. Steinberger (2018). A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability* 1, s. 88–95.

- Peters, D., Hamideh, S., Zarecor, K. & Ghandour, M. (2018). Using entrepreneurial social infrastructure to understand smart shrinkage in small towns. *Journal of Rural Studies*, 64, s. 39–49.
- Pohjola Anneli & Särkelä, Riitta (toim.) (2018). *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Sosiaali- ja terveys- turvan keskusliitto ry.
- Rantamäki, Niina (2022). *Maaseudun paikallisyhteisöjen sosiaalisesti kestävä kehitys: suunta- viivoja kestäväälle hyvinvointipolitiikalle*. JYU DISSERTATIONS 548. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ryynänen, Sanna & Anni Rannikko (2021). Johdanto. Teoksessa Sanna Ryynänen & Anni Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuviutus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, s.11–32.
- Salminen, Jarkko, Pauliina Lehtonen, Sanna Rikala, Anna-Kaisa Kuusisto, Henna Luoma-Halkola, Eeva Puumala, Liina Sointu, Antti Wallin & Liisa Häikiö (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* (49)3, s. 80–98.
- Salmivuori, Emmi (2022). Tutkimuskirjallisuuden tarjoamia määritelmiä ja tulkintoja alueiden elinvoimasta sekä maaseudun elinvoimaisuustekijöistä. *Maaseutututkimus – Finnish Journal of Rural Studies*, 30(1), s. 88–107.
- Salonen, Arto O. & Marjatta Bardy. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus*, 35(1), 4–15.
- Salonen, Arto O. & Maria Joutsenvirta (2018). Vauraus ja sivistys yltäkylläisyyden ajan jälkeen. *Aikuiskasvatus* 2/2018. s. 84–101.
- Simpura, Jussi (2009). Stiglitzin komissio paaluttaa yhteiskuntien edistyksen ja hyvinvoinnin mittaamisen tämän päivän maailmaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(5), s. 554–559.
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen & Jean-Paul Fitoussi (2009). *Report by the Commission on Measurement of Economic Performance and Social Progress*.
- Syssner, Josefina & Marlies Meijer (2020). Innovative Planning in Rural, Depopulating Areas: Conditions, Capacities and Goals. In book Hagen, Aksel & Ulla Higdem (eds.) *Innovation in Public Planning*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Suomi, jonka haluamme 2050 – Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoutumus 2016*. Hyväksytty 20.4.2016 kestävä kehityksen toimikunnan kokouksessa.
- Särkelä, Riitta, Aki Siltaniemi, Päivi Rouvinen-Wilenius, Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) (2014). *Hyvinvointitalous*. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Tantarimäki, Sami (2020). Älykkäistä kylistä älykkäisiin suurkaupunkeihin: Pienet ja keskikokoiset kaupungit älykkään alueen rakentajina. *Terra*, 132 (3), s. 141–157.
- Torgerson, D. (2003). Democracy through policy discourse. In book Hajer, M. A. & Wagenaar, H. (eds.) *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge University Press. s. 113–138.
- Turnhout, Esther, Marian Stuiver, Judith Klostermann, Bette Harms & Cees Leeuwis (2013). New roles of science in society: Different repertoires of knowledge brokering. *Science and Public Policy* 40: s. 354–365.
- United Nations (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. A/RES/70/1. sustainabledevelopment.un.org
- Veenhoven, Ruut (2002). Why Social Policy Needs Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, Volume 58(1–3). s. 33–46.
- Zarecor, K., Peters, D. & Hamideh, S. (2021). Rural smart shrinkage and perceptions of quality of life in the American Midwest. In Javier Martinez, J., Mikkelsen, C. & Phillips, R. (Eds), *Handbook of Quality of Life and Sustainability*. Cham: Springer. s. 395–415.